

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Przełożony Starszeństwa Żydów w Łodzi w latach 1939-1944. Procesy archiwotwórcze

Wraz z wejściem 8 września 1939 r. do Łodzi oddziałów Wehrmachtu rozpoczął się nowy etap w dziejach społeczności żydowskiej. Władze niemieckie powierzyły zorganizowanie jej życia przedwojennemu członkowi Rady Łódzkiej Gminy Żydowskiej Chaimowi Mordechajowi Rumkowskiemu. W oparciu o udzielone mu przez okupacyjne władze prerogatywy stworzył w utworzonej „dzielnicy zamkniętej” rozbudowaną administrację, która regulowała wszelkie przejawy życia jej mieszkańców.

Pomimo, że historia getta łódzkiego doczekała się bardzo bogatej literatury, to brakuje opracowań, zarówno analitycznych, jak i ogólnych, poświęconych kancelarii i dokumentacji wytworzonej przez rozbudowane agendy administracji Przełożonego Starszeństwa Żydów. Rozprawa ma więc na celu uzupełnienie tej luki i poszerzenie wiedzy o kancelarii dwudziestowiecznej o kolejną, jakże ważną instytucję. Argumentem przemawiającym za wyborem Przełożonego Starszeństwa Żydów i jego pozostałości aktowej jako przedmiotu badań jest duże zainteresowanie dziejami getta łódzkiego, wynikające z jego fenomenu na skalę światową. Będąca jego wytworem dokumentacja pozwala na ukazanie miejsca administracji żydowskiej w „biurokratycznym administrowaniu prześladowań”.

Przedmiotem rozprawy jest rekonstrukcja procesów archiwotwórczych, zachodzących w strukturach administracji Przełożonego Starszeństwa Żydów w Łodzi w latach 1939-1944. Uwzględniają one proces aktotwórczy, w wyniku którego powstają dokumenty, jednostki kancelaryjne, serie i wreszcie cała registratura oraz archiwizację prowadzącą do powstania zespołu archiwalnego. Punkt ciężkości położono na ukazanie związków zachodzących pomiędzy dokumentacją, na każdym etapie jej tworzenia.

Budowa pracy wynika z przyjętego zakresu rzeczowego i obejmuje trzy rozdziały. Rozdział I „Administracja żydowska getta łódzkiego” przedstawia dzieje przedwojennych struktur łódzkiego samorządu żydowskiego od odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r. do wybuchu drugiej wojny światowej, opisuje jak gmina odnalazła się w nowej wojennej sytuacji, jak działania władz niemieckich oraz prowadzona przez nie polityka represji wpłynęły na ograniczenie jej działalności. Ukazano proces formowania się struktur

administracji żydowskiej od wybuchu wojny, poprzez powołanie Chaima Mordechaja Rumkowiego na Przełożonego Starszeństwa Żydów, utworzenie „dzielnicy zamkniętej” aż do czasu jej likwidacji w sierpniu 1944 r. Zwrócono uwagę na wpływ przełomowych dla getta momentów, jak deportacje ludności do obozów zagłady czy przekształcenie getta w obóz pracy, na organizację administracji oraz jej działanie w obliczu „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”. Przedstawiono także nadzór niemieckich władz cywilnych i policyjnych sprawowany nad administracją żydowską getta. Szczegółowo scharakteryzowano tworzące ją wydziały, referaty, ich organizację, zadania i kadre, z uwzględnieniem zmian, jakie miały miejsce w okresie funkcjonowania.

W kolejnym rozdziale odtworzono proces aktotwórczy. Najpierw omówiono organizację kancelarii, zwracając szczególną uwagę na stosowany system kancelaryjny, pomoce kancelaryjne oraz podział czynności kancelaryjnych. Przedstawiono proces powstawania akt spraw i innych rodzajów dokumentacji: ksiąg wpisów, akt czynności, plakatów, fotografii. W tym celu odtworzono obieg korespondencji z podziałem na dwa zasadnicze okresy chronologiczne: do zamknięcia granic „dzielnicy zamkniętej” oraz w okresie od maja 1940 do 1944 r., w którym oddzielnie opisano obieg pism adresatów spoza „dzielnicy zamkniętej” oraz będących w obiegu wewnętrznym getta. Cezurą dla wydzielenia dwóch okresów w funkcjonowaniu kancelarii była reorganizacja Wydziału Prezydyjalnego. Pociągnęło to za sobą rozproszenie czynności kancelaryjnych pomiędzy poszczególne wydziały administracji. W dalszej kolejności ukazano powstawanie jednostek kancelaryjnych i całej registratury

Rozdział III „Dzieje akt i ich archiwizacja” opisuje dzieje archiwaliów w czasie likwidacji getta, próby ich niszczenia i zabiegi na rzecz ratowania, które miały zasadniczy wpływ na ich stan obecny i rozproszenie. Szczególną uwagę zwrócono na działalność pracowników Centralnej Żydowskiej Komisji Historycznej na rzecz zabezpieczenia akt na terenie byłego getta. Omówiono genezę oraz proces przejęcia materiałów do zasobu Archiwum Państwowego w Łodzi. Szczególnie dużo uwagi poświęcono opracowaniu archiwalnemu, przeprowadzonemu w latach 1969-1972. Szczególny nacisk położono na główne problemy metodyczne i sposób ich rozwiązania, jak wyodrębnienie zespołu, jego nazwę, metodę porządkowania i przyjęty układ akt oraz sporządzone pomoce archiwalne. Uwzględniono także proces zabezpieczania archiwaliów poprzez przeprowadzone prace konserwatorskie, mikrofilmowanie oraz skanowanie. Scharakteryzowano zespół Przełożonego Starszeństwa Żydów w Getcie Łódzkim pod względem formy i zawartości, co pozwoliło na ukazanie jego wartości historycznej oraz praktycznej. Przedstawiono także materiały archiwalne, które

w wyniku burzliwych losów, znalazły się w innych instytucjach polskich i zagranicznych oraz
będące w rękach prywatnych.

Adriane Bmj

Adriana Bryk, MA
Faculty of History
Nicolaus Copernicus University in Toruń

Doctoral dissertation summary

The Eldest of the Jews in Łódź in the years 1939-1944. Archives creating processes

When on 8th September 1939 the Wehrmacht units entered Łódź a whole new stage of the history of the Jewish community began. German authorities confided the organisation of its existence to the pre-war member of the Jewish Community Council in Łódź- Chaim Mordechaj Rumkowski. Based on the prerogatives given by the occupational authorities, he established an extensive administration in the "Jewish residential quarter", which regulated all manifestations of the life of its inhabitants.

Although the history of the Łódź Ghetto is a subject of multiple literary works, it lacks studies, both analytical and general, dedicated to the chancery and the documentation generated by the extensive agendas of Rumkowski's administration. The aim of the dissertation is to fill this gap and expand the knowledge about 20th century chancery with another important institution. A great interest in the history of the Łódź Ghetto arising from it being a phenomenon on a global scale was the argument in favour of choosing the Eldest of the Jews and the remains of his records as the subject of the work. The documentation he left behind allows to picture the place of Jewish administration in "the bureaucratic administration of persecution".

The reconstruction of archives creation process occurring in the structures of Rumkowski's administration in the years 1939-1944 is the subject of the present dissertation. They include records creating process, resulting in documents being created, records folders, series and the whole registry leading to creating fonds. Showing connections between records at every stage of their creation was stressed.

The structure of the present dissertation results from the accepted material scope and covers three chapters. Chapter I entitled "The Jewish administration of the Łódź ghetto" presents the history of prewar structures of the Jewish local government in Łódź from regaining independence by Poland in 1918 to the outbreak of World War II, describes how the community found itself in the new war reality, how the actions of German authorities and their policy of repressions affected the limitation of its activities. The process of forming the structures of the Jewish administration was shown, from the outbreak of the war, through appointing

Rumkowski to the position of the Eldest of the Jews, forming "the Jewish residential quarter" until its liquidation in August 1944. Attention was drawn to the impact the landmark events, like the deportations of people to extermination centres or the transformation of the ghetto into a forced-labour camp, had on the organisation of administration and its running in the face of "the Final Solution to the Jewish Question". Also the supervision of the German civil and police authorities over the Jewish administration of the ghetto was shown. All its departments and divisions, their organisation, tasks and personnel were characterised in detail.

Chapter II entitled "The records creating process" concentrates on reconstructing the records creating process. First, the organisation of the chancery was discussed, drawing special attention to the chancery system applied, secretarial aids and the division of secretarial tasks. The process of creating case files and other types of documentation: registry books, action files, posters, photographs was presented. For this purpose, the circulation of correspondence was reconstructed with the division into two fundamental chronological periods: until closing "the Jewish residential quarter" and between May 1940 until 1944, when the circulation of correspondence was described separately for addressees from within and outside the ghetto limits. The turning point for separating those two periods in functioning of the chancery was the reorganisation of the Presidium Department. It entailed the dispersion of the chancery activities between individual departments of the administration. Forming records folders and the whole registry was subsequently presented.

Chapter III entitled "The history of the files and their archiving" describes the history of the archive records at the time of the ghetto liquidation, the attempts made to destroy them and actions to save them, which had a fundamental impact on their present condition and their dispersion. Special attention was drawn to the activities of members of the Central Jewish Historical Commission to secure the files found within the former ghetto boundaries. The genesis and the process of records acquisition into the archival holdings system of the State Archive in Łódź was discussed. Particular attention was devoted to archival processing conducted in the years 1969-1972. Special emphasis was placed on main methodological issues and solutions to them, for instance an archive group identification, its name, method of organising and the accepted file arrangement and finding aids prepared. The process of securing the archive records through conservation work performed, microfilming and scanning was also included. The Eldest of the Jews in the Łódź Ghetto fonds was characterised with respect to form and content, which allowed to present its historical and practical value. Also archival materials which, as a result of those turbulent times, found themselves in other Polish and foreign institutions and those privately owned were presented.